

Markante leestekens in het landschap

Over de Papeloze Kerk en een gewapend hunebed in Drenthe

Hunebedden behoren tot de markantste leestekens in het Nederlandse landschap. Niet alleen omdat grote stenen in ons land zeldzaam zijn, maar ook omdat ze zo 'oer' zijn, alsof ze er voor de eeuwigheid liggen. De werkelijkheid blijkt genuanceerder.

Tekst: Marcel van Ool

Nederland telt 53 hunebedden, een groot deel daarvan in terrein van Staatsbosbeheer. Hunebedden zijn grafmonumenten die door het Trechterbekervolk zijn opgericht. Dat gebeurde tussen 4000 en 2700 jaar voor Christus. De Trechterbekercultuur was schriftloos, dus fijne bronnen die uitleggen wat die vroege bewoners precies beoogden met hun enorme constructies en hoe ze die überhaupt tot stand brachten, ontbreken. Veel is giswerk.

Papeloze Kerk

Een van de bekendste hunebedden is de zogenoemde Papeloze Kerk in Schoonoord (gemeente Coevorden). Volgens de overlevering is die bijzondere naam als volgt ontstaan: ten tijde van de opkomst van het protestantisme in de tweede helft van de zestiende eeuw, moest voor het belijden van dat geloof uitgeweken worden naar het buitengebied. In de

bewoonde wereld zouden protestanten te veel opvallen en vervolgd worden door de katholieken. Het hunebed is toen als kansel gebruikt. Menso Alting wordt wel gezien als verkondiger van de nieuwe leer. Hij was een voormalig katholiek priester (een 'paap' zoals dat door hervormers genoemd werd) en de 'kerk' waarvoor hij predikte was dus papeloos. Maar het riekt een beetje naar negentiende-eeuwse speculatieve geschiedenis en

Zwerfkeien

Hunebedden zijn de oudste monumenten van Nederland. Ze werden gebouwd van enorme zwerfkeien die met de ijsskap in de ijstijd van ongeveer 100.000 jaar geleden naar het noorden van ons land zijn geschoven. De keien worden ook wel megalieten genoemd (afgeleid van de Griekse woorden mega = groot, en lithos = steen). = groot, en lithos = steen).

'invented tradition'. Het hunebed wordt immers voor het eerst in 1818 genoemd en pas op het eind van de eeuw met die naam op kaarten aangeduid. In 1878 verschijnt de geschiedenis van de naam op schrift, in Nieuw Drentsch Mozaïk van J. van der Veen, en sindsdien wordt deze gewoon overgenomen.

De Papeleze Kerk lag in de zestiende eeuw in een uitgestrekt, open heideveld. In veel bronnen valt te lezen 'dat de voorganger op het steengraf stond en dat men zich bij onraad gemakkelijk tijdig kon verspreiden'. Ondenkbaar is het niet, maar men kan zich afvragen waarom een mens een vlakke opzoekt als hij niet gezien wil worden.

Schijn

De Papeleze Kerk lijkt een van de gaafst bewaarde hunebedden van ons land. Maar dat is schijn. De 'kerk' is eigenlijk een reconstructie. De Groningse hoogleraar Albert van Giffen (1884-1973), de 'vader van de hunebedden', beschreef de plek in 1918: "Het hunebed verkeert in een zeer gehavenden staat; de oorspronkelijke toestand is bij benadering nog wel herkenbaar". Hunebedden werden door de plaatselijke bevolking wel als steengroeves gebruikt. Een verbod op vernieling van hunebedden, daterend uit 1734, heeft niet kunnen voorkomen dat stenen werden weggehaald. Iets wat elke archeoloog nu tegen de borst stuit, werd in het midden van de twintigste eeuw het overwegen waard: met gebruik van stenen van andere hunebedruïnes (bijvoorbeeld die bij Valthe – MvO) een monument maken dat eruit ziet zoals het oorspronkelijk door de prehistorische mens was aangelegd.

Enorme klus

Uitvoering van dat idee, in 1958 en 1959, was niet eenvoudig. Niet alleen moesten stenen van elders komen, ook het met een takelwagen op hun plek krijgen van de zes grote dekstenen was een enorme klus. Toen die eenmaal geklaard was, werd de helft van het monument afgedekt met een laag aarde en plaggen. Om het feitelijke

hunebed werd een krans van stenen opgericht. Het is niet met zekerheid bekend hoeveel kransstenen Van Giffen aantrof, mogelijk slechts acht. Nu staan er 28. "Het gesleep met stenen, zoals Van Giffen deed, zou nu niet meer kunnen", weet Jori Wolf, adviseur landschap en cultuurhistorie bij Staatsbosbeheer. "Maar daarmee zijn de hunebedden nog niet veilig. Graffiti went nooit en toch zien we die regelmatig op hunebedden die dichtbij een bebouwde kom liggen, zoals dat bij Emmen in de Emmerdennen."

Schokkend

"Maar wat we in 2011 aantroffen in de Emmerdennen was schokkend. Een gigantische deksteen van zo'n tien ton was finaal doormidden gebroken. Oorzaak:

aanvraag. Bovendien moest de financiering worden geregeld. "Allemaal heel belangrijk, maar dan komt het echte werk en dat was spectaculair."

Op transport

De restauratieadviseur raadde een gespecialiseerd bedrijf aan in Ameide. Dus de twee helften van de steen moesten op transport, gevolgd door de secure klus van herstel. Wolf: "De twee delen werden met speciale lijm weer aan elkaar gezet. Dat moet in een keer goed gebeuren. De lijm droogt in een halfuur en je kunt met die zware stenen niet zomaar gaan schuiven. Daarna werden in de steen, nu weer een geheel, vier gaten geboord van elk drie meter diep. Hierin kwamen metalen staven, waarna de gaten netjes werden opgevuld en gedicht".

brandstichting. Niet alleen betekende het enorme schade aan het monument, het mag ook een wonder heten dat er geen gewonden zijn gevallen." Het leverde Staatsbosbeheer volgens Wolf een hoop papierwerk op: er moest een herstelplan komen, alsmede een vergunning-

Vervolgens moest de steen, onbreekbaar en klaar voor eeuwen rustig liggen, opnieuw op transport en precies op zijn oude plek teruggelegd. De enorme operatie, want dat was het, haalde alle tv-journaals. "We hebben nu een gewapend hunebed," lacht de adviseur landschap en cultuur-

historie van Staatsbosbeheer. "Maar het was natuurlijk beter geweest als de schade nooit was aangericht. Het is niet bekend wie er in het monument vuurtje gingen stoken. Maar je denkt al snel aan jongeren die zich waarschijnlijk niet eens bewust waren van het gevaar dat ze liepen en de vernieling die ze aanrichtten. Ze zullen zich rot zijn geschrokken."

Opnieuw

Helaas lijkt het niet afgelopen met de vernielingen aan het erfgoed in Drenthe. Recent trof boswachter Kees van Son bij het hunebed van Annen (in het Strubben Kniphorstbosch) restanten van brand aan. "Het ergste is dat er een stuk steen losliet dat grotendeels verpulverd is", aldus Van Son. Van de daders ontbreekt elk spoor. De boswachter noemt het opmerkelijk dat de brandstichting plaatshad in de nacht van 20 op 21 maart, de lente-equinox waarbij de zon loodrecht boven de evenaar staat. Eerdere branden ter plaatse waren ook in bijzondere nachten, zoals die van de

zomerwende (21 juni). "Die data zijn voor zogenoemde neo pagans, 'nieuwe heidenen', van groot belang. Zij worden gevierd om kosmische banden te bestendigen en soms ook om voorouders te eren. Vreemd is wel dat Staatsbosbeheer uit deze geleerden juist heel erg betrokken mensen kent, met groot respect voor de oeroude monumenten."

Klassiek uitje

Decennialang moest een klein bedrag worden neergeteld om de Papeloze Kerk te bezoeken. Achter een traliehek lagen wat botten en potten die een grafruimte suggereerden. Bezichtigen van het hunebed was een klassiek Nederlands uitje, onderdeel van talloze schoolreisjes uit de tijd van ranja en boterhammen met tevredenheid. Dat hoeft uiteraard niet meer op die manier, maar kinderen moeten wel kennis kunnen nemen van de geschiedenis.

Gratis

Vandaar dat vandaag de dag bezoek

aan de Papeloze Kerk gratis is. Een bord verwijst naar andere spannende archeologische toppers in de directe omgeving: raatakkers, een urnenveld, een galgenberg en talloze grafheuvels. Het enige wat de liefhebber nodig heeft is een verhaal en vooral zijn eigen verbeelding. Dan leeft de historie en volgt respect voor het monument vanzelf.

Fotoverantwoording

De Papeloze Kerk (foto's boswachter Evert Thomas)

Restauratiewerkzaamheden aan hunebed Emmerdennen (foto's toenmalig De Boer Restauratieadvies)

Brand bij hunebed van Annen (foto Kees van Son)

Historische opnames Wijnand van der Sanden, provinciaal archeoloog in Drenthe

